

4. Reflexivita v sociální práci

Reflexivita v sociální práci

- Úvod
- Posouzení v sociální práci
- Reflexivita v sociální práci
- Reflexivní užití teorií

Úvod

- Opakování
 - Vztah teorie a praxe
 - Teorie – Praxe - Teorie
 - Sociální práce, sociální fungování, sociální fungování, sociální problém
 - Klíčové pojmy
 - Interdisciplinarita a transdisciplinarita sociální práce
 - Vztah sociální práce k jiným oborů
- Reflexivita a posouzení v sociální práci

Reflexivita a posouzení

- SP je pro sociální pracovníky „konstitutivní element“, ne jen motivace k výběru zaměstnání
 - Konstitutivní = ustavující; tzn. sami sociální pracovníci ustanovují, utvářejí sociální práci
- Reflexivita
 - Schopnost/dovednost průběžně reflektovat proces posouzení životní situace klienta
 - Podmiňuje posouzení (*assessment*) životní situace klienta
 - Jinak nemůže být navrženo přiměřené a účinné řešení životní situace situací – do procesu posouzení se promítanou nereflektované pocity, zkušenosti, stereotypy a předsudky (Navrátil, 2010: 5-6)
- Posouzení životní situace
 - **Klíčový úkol sociálního pracovníka ve většině koncepcí SP**
 - Hledají se okolnosti a příčiny, příp. i další faktory životní situace
 - Životní situace je obvykle posuzována jako vyvolaná obtížnou a naléhavou životní událostí
 - Na posouzení záleží další postup pracovníka a někdy i další osud klienta
 - Posouzení není v procesu SP izolované; nelze ho separovat od intervence – souvisí s plánováním, realizací a vyhodnocením intervence
 - To vše jsou faktory, které činí posouzení sociální situace v sociální práci velmi náročným a závažným

4.1 Posouzení v sociální práci

Objektivita vs. konstruktivismus

- **Objektivismus**

- Trvale platné teorie
- Trvale platné hodnoty
- Trvale platné metody

- **Konstruktivismus**

- Objektivně daná realita neexistuje
 - Svět je sociální výtvar, který se vyvíjí
- Utváření pomocí pojmů
 - Pojmy jsou *sociální fikce*; nejsou popisem reality, ale vznikají z kontextu (jak se o realitě mluví, kde se o realitě mluví)
- Lidé žijí ve zcela jiných světech
 - záleží na tom, jakým jazykem a pojmy o „svém“ světě komunikují a s kým o něm komunikují (viz tzv. sociální bubliny)

**Tento kruh
je černý**

Posouzení v sociální práci

Objektivistický přístup

- Sociální práce
 - má univerzální, trvalou a neměnnou povahu
 - má objektivně dané hodnoty, metody a teorie (použitelné za všech okolností)
 - je chápána jako tzv. tvrdá věda (paralela k medicíně, EBD)
 - posouzení v sociální práci = diagnostika klienta

Nevýhody

- Užívají se poznatky, které nebyly učiněny kvůli pomoci klientovi, ale v rámci sociologie, psychologie, apod.
- Komunikace s klientem je chápána jako prostředek pro získání objektivních informací
- Sociální pracovník je ten, kdo má moc – rozhoduje o klientovi, porovnává pozitiva a negativa klientovy situace, vyhodnocuje její potenciály a rizika
 - Fakticky jde o falešné jistoty, protože jsou určeny sociálnímu pracovníkovi, aby si potvrdil, že svou práci dělá dobře = objektivně – je kvantifikovatelná a založená na „tvrdých datech“.
- V postmoderní době
 - je taková koncepce neudržitelná: Není možné udělat všeobjímající (celou životní situaci s její historií a všemi aspekty) diagnózu klientovy životní situace; není k dispozici metoda pro komplexní vyhodnocení všech poznatků.
 - Pojmy jako pravda nebo dobro chápáné objektivisticky jsou v postmoderně problematické, protože postmoderní doba se vyznačuje konstruktivismem – jako sociálně a individuálně konstruovaná

Posouzení v sociální práci

Konstruktivistický přístup

- Konstruktivistické pojetí
 - Lidé žijí ve zcela jiných světech, protože záleží na tom, jakým jazykem a pojmy o „svém“ světě komunikují a s kým o něm komunikují (sociální bubliny)
 - Z popisu „objektivní skutečnosti“ se tak stává výklad – k němu mohou existovat paralelní výklady a každý výklad se může v čase vyvíjet. Výklad je tak vlastně hlavně vlastním světem pozorovatele
 - Data se nejen získávají, ale také vždy interpretují – už jejich získání a porozumění datům je chápáno jako jejich interpretace
 - Klientův problém má více příčin i více řešení, je ale také třeba reflektovat, jak definujeme, kdo je klient SP
 - Sociální práce
 - Je umění, dovednost
 - Více než pravdivost teorie je důležitější její působení a jeho důsledky
 - V SP je kladen důraz na profesionální úsudek pracovníka, který vychází z jeho vhledu do situace a hloubky jejího pochopení
 - Komunikace s klientem je prostředek SP. Jde při ní
 - o *dekonstrukci poznatků*, tzn. rozložení daného výkladu (světa) na proces jeho vzniku
 - *konstruování výkladu* v dialogu s klientem – výklad (nové porozumění světu) má klienta podpořit v jeho růstu
 - Klient dostává o sociálního pracovníka zpětnou vazbu průběžně, nikoliv až na konci posouzení nebo procesu sociální práce
 - Vlastní (emoční) reakce sociálního pracovníka není žádoucí potlačit, ale naopak je učinit transparentními – přiznat si svá východiska, předsudky i preferované teorie
- Nutná je reflexe
- Reflexe = promýšlení, přehodnocování, informací, myšlenek, pocitů a celkového porozumění, které se vzniklo během procesu posouzení
 - Konstruktivistické posouzení = Důraz na intelektuální reflexi a sebereflexi a eklektický přístup
 - V SP pak jde o reflexi povahy individuálních charakteristik klienta a jeho životní situace

4.2 Reflexivita v sociální práci

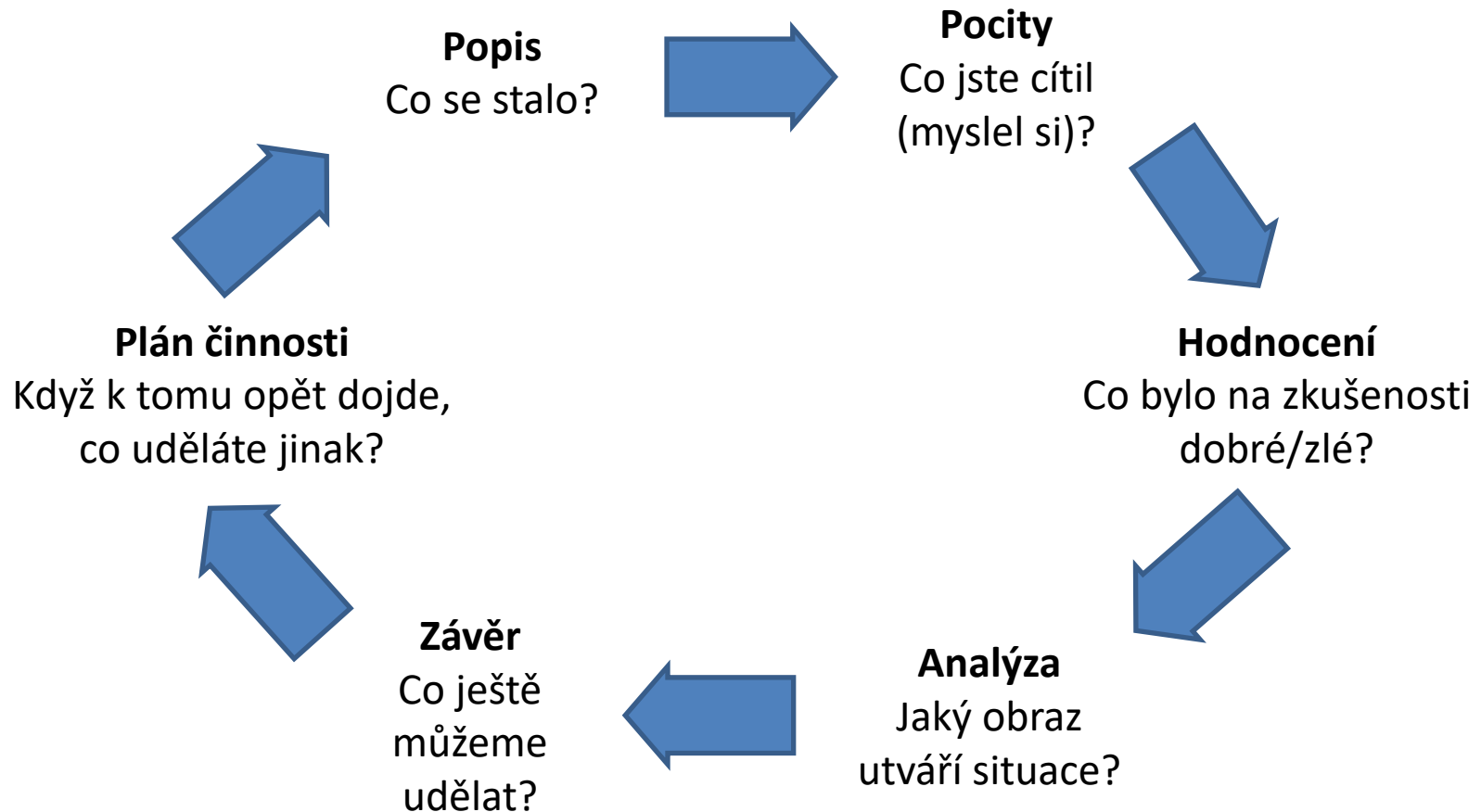
Reflexivita - obecně

- Kontrola (sebekontrola) předpokladů a okolností, se kterými sociální pracovník pracuje v procesu sociální práce
- Zpětná vazba pro prohloubení kvality práce s klienty
- Pomáhá pracovníkovi poznat a přijmout jeho slabé stránky a nedokonalosti
- Filosoficky a eticky je blíže participativním přístupům
 - Pojetí klienta a pracovníka jako partnerů při řešení klientova problému/klientových problémů

Klíčové pojmy

- Reflexivní praxe = *Pracovník je schopen vnímat a řešit dilematické situace, zejména pracovat s jedinečností klienta v komplexnosti jeho situace* (Libor Musil)
- Reflektování = reflexe PO jednání
 - Viz také objektivistické přístupy
- Reflexivita = reflexe PŘI jednání
 - Sociální pracovník během procesu sociální práce průběžně sleduje prožitky, pocity, koncepty a teorie, které aktuální jednání ovlivňují
 - Nejistoty a změny v situaci klienta se tak stávají přirozenou součástí pomáhajícího procesu
 - Porozumění situaci klienta se tak konstituje během procesu práce s klientem, (nikoliv před ní, jakoby na práci bylo nezávislé)
 - Předpoklad reflexivity: Myšlení a jednání od sebe nejde oddělovat, jakoby myšlení bylo jen přípravou na jednání
 - SP jako „průzkum bojem“

Proces reflektování a reflexivity (Payne/Navrátil)

Nevýhody a rizika reflexivity

- Reflexivita
 - Může vést k bezbřehému relativismu – zpochybnění zdánlivě objektivních pravd se zvrhne, pak není rozpoznatelné, co je dobré a co špatné
 - Pokud se sociální pracovník musí rozhodovat rychle, je reflexivita spíše na překážku
 - Pro sociální práci, která se musí neustále vyrovnávat s nikdy nekončící změnou společenské situace a sociálních problémů, je reflexivita dalším zdroje nejistoty
- *Profesionalita sociální práce se rodí až s reflexivitou, nikoliv jen s naučenými technikami*

4.3. Reflexivní užití teorií při sociální práci

Reflexivní užití teorií při sociální práci

(Malcom Payne)

- Teorie vysvětlují a zdůvodňují, proč se některé praktické modely sociálním pracovníkům hodí
 - Jak ale identifikujeme, kterou teorii nebo teorie použijeme?
 - A jak je použijeme?
- Existují tři různé postupy, jak reflektovat a aplikovat teorie:
 - Selektivně
 - Eklekticky
 - Kriticky angažovaně

Reflexivní užití teorií při sociální práci

Selektivní přístup

- Využití jedné teorie nebo jedné skupiny teorií pro situaci, která je právě řešena
 - Výhoda: Teorii lze využít hodně do hloubky, jednat konzistentně
 - Nevýhody v teoretické rovině:
 - Vztažení jedné teorie k širokému spektru různých situací
 - Teorie převzaté např. z psychologie jsou chápány terapeuticky, ale pak nemají co do činění s praktickými problémy lidí žijících v chudobě a sociálním vyloučení, na které dopadají rasové předsudky.
 - Nevýhody v praktické rovině:
 - Pokud sociální pracovníci pracují v multidisciplinárním týmu, jejich přístup se pro ostatní pomáhající profese stává nesrozumitelným a neuchopitelným („fachidiocie“) – To pak znemožňuje spolupráci

Reflexivní užití teorií při sociální práci

Eklektický přístup

- *Bud'* společné využití vybraných aspektů různých teorií
- *nebo* užití různých teorií v různých situacích
 - Výhody:
 - Umožňuje účinně využít různé koncepty, propojit teorie navrhuující pro praxi podobná řešení,
 - Řeší lépe komplexní životní situace
 - Umožňuje vzájemně kompenzovat dílčí nedostatky jednotlivých teorií
 - Nevýhody:
 - Pro pracovníka je těžké, znát velké množství teorií a umět se rozhodnout, ze které části kterých teorií si vybere při řešení daného problému
 - Může vzniknout nekonzistentní kombinace teorií, když sice teorie navrhují podobné postupy, ale jejich východiska jsou odlišná
 - Proto se navrhuje, aby byl eklektický přístup využíván v týmu, reflexivně a se supervizí

Reflexivní užití teorií při sociální práci

Kriticky angažovaný přístup

- Využití teorií kriticky vůči sobě navzájem
- Různé teorie mají velmi různý pohled na to, co je sociální práce a jaký je její úkol a někdy se i vzájemně otevřené kritizují
- Rozdíly v teoriích mohou pomoci reflexi v praxi, když je praxe, která se řídí jednou z teorií, podrobena kritice ze strany jiných teorií